

Hvad skal en demokrat med Platon?

– *En anmeldelse af At forandre verden – En læsning af Platons politiske filosofi i Staten af Anne-Marie Eggert Olsen, Aarhus Universitetsforlag 2018*

---

skrevet af Nana Eichel Bech, KU · udgivet september 2018

Hvor begynder den, som vil forandre verden? “Filosofferne har kun *fortolket* verden forskelligt, det kommer an på at *forandre* den”, formaner vi af Marx i den berømte og berygtede 11. Feuerbachtese (Marx 2004, 106). Paradoksalt men aktuelt tager Anne-Marie Eggert Olsen i sin nyligt udkomne doktordisputats livtag med Platon *gennem* Marx og den deraf inspirerede kritiske teori. Paradoksalt fordi afhandlingen netop kan læses som en *fortolkning* af *forandringens* mulighed. Aktuelt fordi hun i sin fortolkning stiller det altid presserende spørgsmål om ”*fornuftens magt i verden* eller om, *hvordan fornuften kan blive praktisk [...]*” (Olsen 2018, 14). Allerede i titlen fastslås det, at projektet først og fremmest er politisk ikke blot på et teoretisk plan, men også på et praktisk: *At forandre verden – En læsning af Platons politiske filosofi i Staten*.

Med hermeneutikeren Odo Marquard fik Marx’ tese en provokerende omformulering: ”Historiefilosofferne har kun forandret verden forskelligt; det gælder om at skåne den. Men den mest forandrende form for skånen er fortolkningen [...]” (Marquard 1999, 266). Drister vi os til at forene ideologen Marx med skeptikeren Marquard, kan projektet for Olsens afhandling måske formuleres således: *Filosofferne har hidtil fortolket verden forskelligt; det kommer an på at forandre den, men med fornuften*

i behold. Fornuften, rationaliteten eller *nous* er det fortolkende element, og det er dét, som skal skånes, når vi vil forandre verden – men rationaliteten forudsætter ifølge afhandlingen en værdidom, og med denne antagelse er der slået hul på dikotomien med fornuften på den ene side, der foretager værdineutrale domme, og på den anden side normativiteten: “Rationalitet implicerer diskursivitet og dermed fællesskab af en slags. Det er således ikke blot en politisk handling at tale om politik; I selve det at forholde sig rationelt er forudsat, praktisk såvel som logisk, en anerkendelse af fællesskab og almenhed [...]” (Olsen 2018, 58).

Et ledende spørgsmål for afhandlingen er: ”overlever den idealstat, som fremsættes i 2.-4. bog, den filosofiske grundlæggelse i 5.-7. bog?” (Ibid., 80). Olsen hævder, at vi kan se *Staten* som et fyrstespejl for demokratiet. Læsningen er således en art revitalisering af Platons demokratiske relevans. Afhandlingen kaster lys over, hvad en moderne demokrat skal med den umiddelbart autoritære tænker ved et gennemgående fokus på det pædagogiske potentiale.

Her følger en kritisk gennemgang af afhandlingen. *Staten* kan læses på mange niveauer, men Olsens læsning har fokus på det politiske og pædagogiske. Vi skal her fokusere på fire punkter, der fremhæves som ledende, og deres mulige problematikker:

1. Blueprint vs. utopi: Skal *Staten* først og fremmest læses som en overordnet *guideline* til, hvordan en stat bør indrettes, eller skal værket snarere forstås som et ideal i utopisk forstand, dvs. et reelt uopnåeligt billede på linje med Platons idéverden?

2. Dialektik: I afhandlingen læses *Staten* gennem Marx i den forstand, at der først og fremmest lægges vægt på det dialektiske element – men hvad skal vi forstå ved dialektik i denne sammenhæng?
3. Mennesket som samfundsmæssigt produkt: Afhandlingen argumenterer for, at mennesket skal forstås i et dynamisk, processuelt og *poietisk* perspektiv. Hvad vil det sige?
4. Begyndelsesproblemet: *Staten* kan ifølge Olsen læses som et 'tankevækkende fyrstespejl for demokratiet'. Dette antyder en læsning af *Staten* som et positivt konstituerende værk. Mangler afhandlingen i denne forbindelse en mere omfattende kritik af Platons demokratisyn?

Først en bemærkning om afhandlingens overordnede projekt: Den er tænkt som en kommentar til *Staten* i værkets helhed. Sammenhængen mellem de ti bøger, som *Staten* består af, særligt første og tiende bog, er omstridt. Olsen binder sin læsning sammen af den grundlæggende tanke, at *Staten* primært skal læses politisk. Den erklærede motivation (og provokation) er Carl Schmitts politiske tænkning, og allerede her anslås temaet om ægteskabet mellem fornuft og forandring. Valget motiveres af, at ”interessen for Schmitt kan ses som udtryk for frustration over filosofiens abdikation, over teoriens afmagt eller selvpålagte askese [...]” (Olsen 2018, 23). Herfra bliver projektet at undersøge muligheden for en politisk filosofi. Påstanden er, at ”Politisk filosofi begynder hos Platon og gør det som spørgsmålet om, hvordan og i hvilket omfang politik i betydningen *en bevidst, dvs. rationel og reflekteret, indretning af det menneskelige*

fællesskab kan forstås og realiseres [...]” (Ibid., 14). Det er væsentligt, at politisk filosofi her ikke blot betyder anvendelse af indsigter på konkrete tilfælde. Opgaven er snarere at gøre filosofien selv politisk og forstå, at politisk filosofi ikke går på to, men tre ben; teori og praksis, men også *mulighed*: ”Hvad det politiske er, kan ikke besvares alene som et teoretisk eller empirisk spørgsmål. Som fornuftsanliggende indbefatter det også spørgsmålet om, hvad og hvordan det politiske konkret *kunne* være [...]” (Ibid., 16). Spørgsmålet om det politiske gøres filosofisk ved at spørge til det mest grundlæggende, på samme måde som Sokrates gennem Platon spørger sine samtalepartnere: *tí esti*; ”hvad er det?” spørgsmålet bliver altså: Hvad er det politiske? Det forandrende potentiale ligger i, at der i Olsens perspektiv sker et sammenfald mellem ontologi og normativitet i besvarelsen af spørgsmålet, fordi spørgsmålet om forandringens mulighed nødvendigvis følger af det ontologiske.

Blueprint eller utopi?

Hermed har vi sporet os ind på afhandlingens svar på spørgsmålet om *Staten* som blueprint eller utopi: ”den politiske filosofi beror grundlæggende på denne ’ontologiske differens’: at det – naturligt eller tilfældigt – givne ikke er den eneste virkelighed [...]” (Olsen 2018, 260). En bærende pointe er, at analysen forpligter sig på virkeligheden, at syntesen må følge. Denne pointe støttes af Hulebilledet: analysen er opstigningen ud af hulen til lyset, men den filosofiske indsigt, som opstigningen medfører, følges af en nedstigning. Hvorfor ikke blive i lyset? Hvilken nødvendighed byder at vende tilbage til hulen? Da mennesket bevæger sig udenfor,

indtræder forskellen på viden og mening og ikke mindst bevidstheden om denne forskel. Denne bevidsthed medfører i Olsens læsning et ansvar: ”Allerede med distinktionen viden – mening har filosofien tabt sin politiske uskyld [...]” (Ibid., 253). Analysen forpligter politisk, mening må vige for viden inden for det politiske.

Hvad er dialektik?

Platons litterære stil er dialektisk i den mest bogstavelige forstand: Begrebet dialektik har rødder i det græske *dialegesthai*, ’at samtale’, og det er netop, hvad Platons dialoger er – der foregår både dialog imellem Sokrates og hans samtalepartnere, men også med læseren, når de diskuterede emner undertiden efterlades ubesvarede eller tvetydige. Afhandlingen har blik for denne dialektik, men samtidig er den stærkt inspireret af især Hegel. Brugen af begrebet dialektik er ikke klar - Hegel lurder lige under overfladen, men kun delvist udtalt, når det fx siges, at: ”*To Pan* er det konkret almene [...]” (Olsen 2018, 253). Her ville det være opklarende med en klar adskillelse af, hvorledes Olsen forstår ’dialektik’ hos hhv. Platon, Hegel og den kritiske teori. Sidstnævnte tages op i en afsluttende perspektivering, men kommer til at fremstå mere som en sidebemærkning end som et gennemgående perspektiv for afhandlingen, der ellers indledningsvis lægges op til. I Platons dialektiske form er det desuden af stor betydning for dialogernes og argumenternes udformning, *hvem* Sokrates samtaler med: er det sofistene Thrasymachos eller vennen Glaukon? Et fokus på dette kunne bidrage yderligere til en analyse af, hvad der ligger i det dialektiske, hvor det i afhandlingen fremstår en smule dunkelt.

Hvordan er begyndelse mulig? Mennesket som samfundsmæssigt produkt

Tredje spørgsmål om mennesket som samfundsmæssigt produkt er tæt knyttet til det fjerde om begyndelsesproblemet, hvorfor de her behandles under ét. Med afsæt i analogien mellem forfatningen i henholdsvis den menneskelige sjæl og staten, *polis*, har det været et stående spørgsmål, hvorvidt Platons *Staten*, eller *Politeia*, som også kan betyde 'forfatning', først og fremmest omhandler en personlig eller politisk forfatning. Et problem ved denne modstilling er, at den risikerer at skygge for spørgsmålet om det etiske i græsk forstand, dvs. spørgsmålet om, hvordan den enkelte bør leve sit liv, og dettes nødvendige sammenblanding med spørgsmålet om samfundets indretning, altså dét som væsentligt udgør det politiske. Med den pædagogiske vinkel og forbindelsen imellem opdragelsen og det politiske kaster afhandlingen lys over netop dette forhold.

Spørgsmålet om menneskets dannelse knyttes desuden til begyndelsesproblemet: "Hvor begynder staten, samfundet og statsdannelsen, og hvor begynder menneskets dannelse og uddannelse, erkendelsen og forandringen til det bedre?" (Olsen 2018, 37). De mange begyndelsesproblemer kan samles under ét med 1. bogs spørgsmål: Hvad er retfærdighed? Det er endnu omstridt, hvorvidt spørgsmålet om retfærdighed primært omhandler en personlig karakterdyd eller noget samfundsmæssigt. Olsen knytter de to spørgsmål sammen ved en dynamisk læsning:

Analogien mellem retfærdighed i individet og retfærdighed i staten følger [...] af selve grundproblemet [...] at retfærdighed er en karakterdyd, der angår fællesskabet, samt [...] at individet i den grad er en funktion af fællesskabet, at den enkeltes holdning overvejende og normalt reproducerer samfundets [...]. (Ibid., 95).

Ud fra dette argumenterer hun for, at Platon med analogien sjæl – stat skaber et *brud*, som ”består i, at Sokrates – i stedet for at diskutere de eksplicit stillede spørgsmål – giver sig i lag med at *konstruere* en stat. Det er konstruktionen og ikke analogien, der er metode [...]” (Ibid., 96). Også her ville det være på sin plads med en overvejelse om, hvad vi skal lægge i Sokrates’ konstruktion af staten og det dialektiske i, at denne konstruktion sker i dialoger af forskellig karakter afhængig af samtalepartneren. Det dialogiske fællesskab er væsentligt for den rolle, som fællesskabet ifølge Olsen spiller for definitionen og diskussionen af retfærdighed: “Definitionen af fællesskabet præjudicerer definitionen af retfærdigheden. Vi får her den første antydning af, at Platon tænker hele spørgsmålet om retfærdighed politisk og dialektisk [...]” (Ibid., 48).

Ved afhandlingens slutning bindes sammenhængen mellem retfærdighed, det politiske og dialektiske sammen; analysen af retfærdighedens rod i anerkendelsen af et fællesskab er måske den stærkeste pointe i projektet, fordi den rummer et potentielt opgør med nutidens identitetspolitik. I perspektivering til vor tid forsvares Platon imod den stående autoritære anklage. Det hævdes kontroversielt, at ”Platon ikke advokerer for et fornufts-diktatur eller -oligarki, men anerkender en slags blandet forfatningstype, hvor forfatningen og den demokratisk valgte

lovgivende forsamling af borgere er den øverste myndighed [...]” (Ibid., 477). Pointen er, at fornuften ikke *kan* være tyrannisk, fordi den ultimativt er en anerkendelse af det almene:

Det vanskelige, men også tankevækkende og inspirerende, ved Platons overvejelser er netop denne vægring ved simpelt at identificere det menneskelige med den individuelle rationelle kontrol gennem et autonomt jeg. Platons psykologi handler om strata, om sjælelag, (...) om sjælefunktioner og reaktioner, der ikke kan ses som jeg- eller individafgrænsede, eftersom de er totalformidlede med omgivelserne. At besinde sig på sjælen er eo ipso at besinde sig på omgivelserne og på det almene. (Ibid., 477).

Demokraten er det menneske, i hvem den personlige interesse kan forenes med fællesskabets. At forandre verden med fornuften i behold bliver i afhandlingens perspektiv et spørgsmål om en forening af sjælens og statens forfatning i anerkendelsen af det almene.

Litteraturliste

- Marquard, Odo. 1981. "Spørgsmål om det spørgsmål, som hermeneutikken er et svar på," *Hermeneutik - en antologi om forståelse*. 1999, s. 263-281.
- Marx, Karl. 2004 [1845]. Teser om Feuerbach. I *Det kommunistiske manifest, Den tyske ideologi*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Olsen, Anne-Marie Eggert. 2018. *At forandre verden – En læsning af Platons politiske filosofi i Staten*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.